

FORGÓ GÉZA

forgoge@gmail.com

történész-muzeológus (József Attila Városi Könyvtár és Múzeum, Makó)

Urbanizáció és változó fejlődés a létező szocializmusban Áttekintés Makó 1944–1990 közötti éveiről

Urbanization and changing progress in the existing socialism.
Overview of Mako between 1944–1990

ABSTRACT

The study provides an overview of the history of the town of Makó between 1944 and 1990. From the Soviet occupation to the change of regime, the most important economic, social and cultural changes of the Rákosi and Kádár eras can be seen. It touches on the major points of socialization, the co-operative farm organizations, deals with the demographic conditions of the era and the elimination of the pluralism of political and cultural life.

KEYWORDS

collective farm, demography, development plan, existing socialism, farm, one-party system, pluralism, socialisation, urbanization

DOI 10.14232/belv.2022.3.4

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.3.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Forgó Géza (2022): Úriszéken kívüli bírászkodás a Csanádi Püspökség Makói Uradalmában. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 3. pp 89–103.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A szovjet hadsereg 1944. szeptember 26-án birtokba vette Makót, de a város sorsa, csak az október 6-án indított szovjet offenzívát követően dőlt el, mert addig a magyar csapatok megpróbálták sikertelenül visszafoglalni. A háború elvonulását követően újjá kellett szervezni a közigazgatást. A városban november 20-án megalakult a képviselő-testületet ideiglenesen pótló bizottság, amelynek szerepét az Ideiglenes Nemzetgyűlés 14/1945. ME számú rendelete alapján az 1945. január 6-án megalakult a városi és a megyei Nemzeti Bizottság vette át. Szerepüket a közigazgatás újjászervezése után elvesztették, mert a korábbi közigazgatási hivatalokat élesztették újjá.¹

A régi, megbízhatatlannak vélt személyektől igyekeztek megválni. A B-listázás „eredményeként” többek ügyével foglalkoztak az igazoló bizottságok, és sokan kerültek a Népbíróság elé. Jogaiktól és szabadságuktól fosztottak meg, arra rászolgálók mellett olyanokat is, akik egyszerűen tisztességgel végezték munkájukat. Így például a Szent István Közkórház igazgatóját, Uray Vilmost², vagy a Makói Gazdasági Egyesület elnökét, S. Bálint Györgyöt, akiket a bíróság is fölmentett, de munkahelyüket elveszítették.³

A következő években megindult a város társadalmának átalakulása is. Lassan felszámolták a korábbi keresztény középosztályt, a holokauszt és az elvándorlás miatt eltűnt a zsidóság, az államosítások, majd a tsz-szervezések miatt elveszítették vagyonukat az iparosok és a birtokos parasztok is. A következő évtizedben gyökeresen új társadalmi és politikai helyzet alakult ki. A földosztás hatott az egyházak működésére is. Például a református egyház 277,8 katasztrális hold földterületet birtokolt 1945 elején, 1947-ben már, csak 88,7 katasztrális holdat.⁴

A háború után a város élére Könyves-Kolonics József került a szovjet hadsereg vezetésének egyetértésével. A köztisztjeletben álló politikus után – aki tagja lett a Magyar Kommunista Pártnak is –, 1945. május 25-én polgármesterré választották a kommunista párti Kiss Imrét. A másik jelölt dr. Kiss Ernő volt, akit a Szociáldemokrata Párt támogatt.⁵ Fontos esemény volt az országgyűlési választás. Sorban érkeztek Makóra a különböző pártok vezetőségének tagjai, így például Rajk László, Kádár János, Erdei Ferenc, Kéthly Anna... A nemzetgyűlési választásokat a Független Kisgazda és Polgári Párt nyerte meg. Ebben nagy szerepe volt a földreformnak, amelynek keretében a 3000 igénylőből 1938 fő jutott földhöz. Ez azonban nem jelentett alapvető változást a helyi birtokmegoszlásban, mert 58,6%-uk csak, 1 kh-nál kisebb területhez jutott. Alig emelkedett a kis- és középbirtokosok száma és jelentős maradt a törpebirtokosok aránya.⁶

¹ RUSZOLY 1994. 125., 130.

² FORGÓ 2003. 121.

³ S. BÁLINT 1954. 2–3.

⁴ MAROSVÁRI 2017. 82–83.

⁵ TAMASI 1969. 275.

⁶ FORGÓ 1976. 5.

Makón továbbra is a mezőgazdaság, legfőképpen a hagymatermesztés határozta meg az életet. A hagymások a földműves-szövetkezetbe tömörültek. Az 1945. május 6-án újjáalakult Makó és Vidéke Hagymakertészek Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezete, illetve az 1946. november 28-án megalakult Makói Földművesszövetkezet fogta össze a termelőket.⁷

1947 decemberében a Hagymaházban több gyűlésen is tiltakoztak a nehezebbé váló viszonyok miatt. Piros László a Szakszervezeti Tanács főtítkárhelyettese beszédében kijelentette, hogy követelik a kisparaszti magántulajdon védelmét. Egyre többen döbbsen rá Makón is, hogy a demokratikus díszletek mögött valójában az ország szovjetizálása zajlik.⁸

Makó agrárfejlődését a belterjesen termelő törpe- és kisbirtokos hagymakertészek határozták meg, akik agrárkiszállalkozóként igyekeztek megélni. Az erre is épülő paraszti-kispolgári bázisú demokráciának lehetett volna alapja Makón. Ezt mutatta az 1947-es választás is, amit helyben a Pfeiffer-féle, Magyar Függetlenségi Párt nyert – ha csak a pártok eredményét nézzük –, amely a városban népszerű Kossuth-i örökséget és a polgári demokrácia elsőbbségét hangsúlyozva, maga köré gyűjtötte a kisgazdapártból kiábrándultakat. A szavazatok 37%-a meglepetést okozott a baloldali tömörülésnek, bár összesítve a Függetlenségi Front pártjai nyertek. A követendő gazdaság- és társadalompolitikát pedig a Szovjetunió, illetve a magyar kommunisták határozták meg.⁹

Ebben a folyamatban fontos lépés volt az iskolák államosítása, amelyre a köznevelés szocialista átalakítása miatt volt szükség. Ebben meghatározó szerepet látott el – felsőbb utasításoknak megfelelően – a Pedagógusok Szakszervezete. Az egyházi iskolák átvételét államosítási biztosok irányították.¹⁰ Ezzel viszont nem mindenki értett egyet. Mindszenty bíboros a Marosmenti Mária-napok keretében 1948. május 22–23-án látogatott Makóra. A résztvevők nevében 23-án

A Nemzeti Parasztpárt plakátja

⁷ HALÁSZ – TÓTHNÉ 1978. 23.

⁸ *A szakszervezetek követelik...* 1947. 1.

⁹ *Makó részletes...* 1947. 1.; TAMASI 2006. 126–127.

¹⁰ VIDA 1973. 35–37.

táviratot adtak fel Ortutay Gyula kultuszminiszternek, amelyben megfogalmazták, hogy „kérik és határozottan kívánják a miniszter úrtól a katolikus iskolák államosítása tervének elejtését”.¹¹

A civil életet gazdagította az 1947. június 28-án megalakult József Attila Irodalmi és Művészeti Társaság is dr. Diósszilágyi Sámuel orvos vezetésével. Tevékenységük már csak rövid életű lehetett.¹² Ebben az évben jelent meg a *Csanádvármegyei Könyvtár* sorozat utolsó füzeté is. 1948 áprilisában pedig megszűnt a *Makó és Vidéke* című lap és a *Délvidéki Független Hírlap*. Megjelent viszont a *Csanádmegye* című napilap a Magyar Dolgozók Pártja orgánusaként. A Rákosi-korszakban azonban fölszámolták nemcsak a politikai, de a kulturális élet pluralizmusát is.

Magyarország az új alkotmány szerint a „munkások és a dolgozó parasztok” állama lett. A követendő elveket és célokat a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), majd 1957-től az Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) kongresszusai határozták meg, amelyek követték a Szovjetunió Kommunista Pártjának az irányelveit.

A gazdaság szocialista átalakítása folyamatában a magántulajdonból állami lett. A gazdaságot a tervgazdálkodás követelményei szerint irányították, és főleg a Szovjetunió és USA közötti lehetséges háborúra készítették fel. Makón jelentős ipar nem volt. Az államosítás a kisiparosoknak a szövetkezetekbe kényszerítést jelentette. 1949 januárjában megalakult Makói Sütőipari és a Makói Cipő- és Csizmadia Szövetkezet. Az év végére befejeződött a tíz főnél több munkást foglalkoztató kisüzemek államosítása, és 1950-ben sorra alakultak a különféle szövetkezetek így például a Fodrász és Kosmetikai Kisipari Szövetkezet, a Vas- és Fémipari Termelőszövetkezet, a Mezőgazdasági Felszereléseket Gyártó Kisipari Termelőszövetkezet, az Építőipari és Kisipari Termelő Szövetkezet, az Asztalos Kárpitos és Fényező Kisipari Szövetkezet, a Házipari Szövetkezet stb.¹³

Életkép a tanyavilágból

¹¹ MEDGYESI 2000. 326.

¹² JAM TD 77.1.1.

¹³ PÓSA 1981. 165.

Makó periferikus helyzete, valamint a jugoszláv határ közelsége miatt – az 1950-es években – kimaradt az országos gazdasági- és területfejlesztésből. A város egyik legjelentősebb üzeme a Makói Gépgyár még 1952-ben alakult meg, de jelentősebb iparosításra, csak a következő ütemben az 1960-as és az 1970-es években került sor. A város ipari struktúráját főleg a más városokban székelő nagyvállalatok, pl. a MEDICOR, a Redőnygyártó Vállalat, a FÉG, a HÓDIKÖT, a Kolbászgyár, a Sajtüzem, a Gumigyár teremtették meg, többnyire makói kisüzemek átvételével. Gyártmányaik hazai és a KGST országok igényeit elégítették ki. A Maros Cipő és a HÓDIKÖT pl. a Szovjetunióba, a Vas- és Fémipari Szövetkezet az NDK-ba, a Sajtüzem és a MEDICOR viszont nyugatra is szállított.¹⁴

A magántulajdonú földek szövetkezetekbe vonása Makón is, mint az országban két időszakra bontható. Az első 1948–1956 között, a második 1957-től 1962-ig tartott. A szövetkezésnek voltak hagyományai a hagymások és a gazdasági egyesületbe tömörült gazdák körében is az 1930-as években, de az nem érintette a magántulajdont. 1948 őszén több földbérlet-szövetkezet is létrejött, amelyekből termelőszövetkezeti bérlőcsoportok alakultak. Ezeknek azonban még semmi köze nem volt a szovjet kolhozokhoz.¹⁵

1949. február 23-án elsőként létrejött Úttörő Mezőgazdasági Szövetkezet az MDP makói városi szervezetének támogatásával. A 15 fő az egykori Mandl-birtokon kezdett gazdálkodni 45 kh holdon. Tíz év elteltével már 3000 kh, 600 tag és viszonylag jó gépesítettség jellemezte. A növénytermesztés mellett sertés- és szarvasmarha állománya volt jelentős.¹⁶

Nagyarányú kampány indult a termelőszövetkezetek tagságának és területének növeléséért. A gyorsan megalakított tagosító bizottság segítette a tsz-szervezéseket. A továbbra is önállóan gazdálkodóknak pl. aratás előtt be kellett jelenteni az aratásra szánt gabonát. 1950 decemberében bizottságot hoztak létre az új kulákklisták összeállítására. Az 1953-as kulákklistán 527 név szerepelt.¹⁷ A helyi parasztság körében kevés volt a 25 kh-nál nagyobb, azaz hivatalosan is kulákbirtok. Több esetben így nem a földterület nagysága, hanem a földterület értéke miatt minősítették kuláknak, ezért a kulákkorlátozások sok kis- és középparasztra is kiterjedtek.¹⁸

A Rákosi-rezsim alatt a makói agrártermelők megismerték az agresszív adóbehajtást, a padláslesöprest, a kötelező beszolgáltatást, a tagosítást, a föld és tanyaelvételt egyaránt. Hiába termeltek, nem volt elegendő élelem, ezért bevezették a kenyérbélyegyet. Kötelező volt termelni például cukorrépát, ricinust, gyapotot „így hát ipari növények is voltak, de csak a bajunkat növelték” – emlékezett Oláh József egykori tanyás gazda.¹⁹

A kollektivizálás – amelyet ebben az időszakban adminisztratív eszközökkel és kényszerítő rendszabályokkal erőltettek – 1952 őszére elérte célját, és Makót szeptember 16-án termelőszövetkezeti várossá nyilvánították. A parasztság 71%-át bekényszerítették valamelyik szövetkezetbe, a földterület 83%-a termelőszövetkezeti vagy állami gazdasági használatba került.²⁰

¹⁴ HALMÁGYI 1994. 58.

¹⁵ HALÁSZ 1981. 101.

¹⁶ HALÁSZ – TÓTHNÉ 1978. 28–29.

¹⁷ ZEITLER 2013. 18.

¹⁸ HALÁSZ 1981. 109.

¹⁹ FORGÓ 2019. 55.

²⁰ FORGÓ 1976. 19.

Súlyos csapás volt Makóra a Miniszter Tanács 4343/1949. számú rendelete, amely megszüntette és felosztotta Csanád megyét Csongrád és Békés megyék között. Az új tanácsrendszerben Makó elveszítette megyeszékhelyi szerepét és az avval járó intézményeket, – sőt még az önálló megyei lapot is –, de járási központ maradt és 17 község tartozott hozzá.²¹ Az 1950. évi első tanács törvény alapján új városi tanácsot is választottak. Augusztus 15-én a végrehajtó tanács (vb) elnöke, azaz a tanácselnök Földházi Imre lett.²²

A városi közigazgatás mellett – néha azzal szemben – az MDP városi és járási bizottsága igyekezett napi politikai kérdésekbe beavatkozni. A pártbizottságok vezetői a városi és járási tanács vb tagjai is voltak, ahol azonnal közbe tudtak avatkozni, ha valami nem a felsőbb utasításoknak megfelelően alakult.²³

A kommunista hatalom megtartásában meghatározó szerepe volt az erőszakos szervezetek rendszerének az államvédelmi szolgálattal az élen. Nem egy alkalommal törvénytelen eszközöket és módszereket alkalmaztak. Makón több ilyen esetről is tudunk. Ilyen például a kopjások szervezkedése, aminek a felgöngyölítése során alkalmaztak erőszakot, majd hoztak koncepciósi ítéleteket. Még jellemzőbb a makói hagyományok tiltakozása a hagyma minisztériumi utasításra csökkentett ára ellen. A tüntetés után 10 főt vettek őrizetbe és ítélték börtönbüntetésre és vagyonelkobzásra.²⁴

A kiterjedt tanyarendszer és az intenzív mezőgazdasági termelés miatt országos kitekintésben a makói járás még sűrűn lakott volt 1960-ban, bár folyamatosan csökkenő lélekszámmal. A szocialista nagyüzemi gazdálkodás bevezetése és a tanyavilág tudatos felszámolása a népességre is negatívan hatott.²⁵

Az 1949-es népszámlálás adatai szerint Makó az ország 18. legnépesebb városa, viszont az adatok jól mutatják a népességfogyást, amely már Trianon után elindult (1920-ban 37.141 fő; 1930-ban 35.824 fő; 1949-ben 34.084 fő; 1970-ben 30.073 fő; 1990-ben 27.766 fő.) A szocialista város megeremtése során átalakították a történetileg kialakult gazdasági-társadalmi struktúrát, ami még a városképre is rányomta a bélyegét. A társadalmi mobilitás a mezőgazdasági aktív keresők számának csökkenésében is megmutatkozott, ami az 1960-as évektől gyorsult fel. 24%-kal csökkent negyven év alatt. Az agráriumnak 1949-ben 9513 aktív keresője volt, 1970-ben 6686, 1990-ben pedig 2280. A tanyavilág lassú felszámolását is jól érzékeltetik az adatok. 1949-ben 6193 külterületi lakos volt, 1970-ben 2349 és 1990-ben 530 fő.

A város vezetése az 1971-ben elkészített Általános Rendezési Tervben szereplő fejlesztések miatt úgy gondolta, hogy meg tudják állítani Makó legnagyobb gondjait az elvándorlást, a születésszám csökkenést és az elöregedést. Feltételezték, hogy a népesség az ezredfordulóra eléri a 34.000 főt, a vonzáskörzeté viszont csökken és alig haladja meg a 20.000 főt. Megfogalmazták, hogy „a középfokú központi szerepkörnek megfelelő fejlesztésre van szükség elsősorban a kereskedelem, a vendéglátás, a kulturális intézmények területén, illetve a középfokú oktatás különböző kategóriáiban”.²⁶

²¹ *A magyar népköztársaság... 1949.* 2113.

²² SZENTPÉTERI 1981. 74.

²³ BÁLINT 2006. 13–14.

²⁴ BÁLINT 2006. 18.

²⁵ *Népszámlálások... 1949., 1970., 1990.*

²⁶ *Makó általános... 1977.*

A Makói járásban – amely a város vonzaskörzete – azonos folyamatok zajlottak. Míg a népesség 1949-ben 34.084 fő, addig 1980-ban 29.588 fő. A makói járást 1978-ban megszüntették. A járás népességének csökkenése nem jelentett Makón népességszám emelkedést – pedig sokan költöztek be – mert a népességfogyás nagyobb arányú volt. A városból és vonzaskörzetéből jelentős volt az elvándorlás.²⁷

A mezőgazdaságból élőket – nemcsak a foglalkoztatottakat, hanem az eltartottak (családtagok) egy részét is – az iparba irányították. A mezőgazdaságban elsősorban az idősebbek maradtak, az iparosítás viszont kisebb mértékű volt, mint például Szentesen, Kiskunfélegyházán vagy Nagykőrösön. Ez is okozta a város előregedését, amely szintén az 1960-as évektől gyorsult fel.²⁸

1950-ben létrehozták a múzeumot²⁹, a gimnázium pedig Szántó Kovács János nevét vette fel.³⁰ 1951-ben felállították a felszabadulási emlékművet.³¹ A kollektív emlékezet tudatos átalakítása során a város kiemelt ünnepe lett szeptember 26-a, amikor a szovjet hadsereg elfoglalta a várost. A város felszabadításának ünnepe mellett az országosan kötelező április 4-e és november 7-e, illetve a május 1-jei felvonulásokat lehet még kiemelni.

A Nagy Imréhez köthető „olvadás” eredménye volt, hogy rövid ideig megjelenhetett a *Fényszóró* című kulturális lap a művelődési ház szerkesztésében olyan számmal is, amellyel a helyi József Attila kutatás első helyi eredményeiről adott hírt.³² Az enyhülés csak 1955 tavaszáig tartott. A Nagy Imre kormány eredményeinek felszámolása, és Gerő Ernő keményvonalas politikája tovább növelte az elégedetlenséget.

1956. október 26. A Szovjet Hősi Emlékmű ledöntése

²⁷ Népszámlálások... 1930., 1970., 1990.

²⁸ VÁGVÖLGYI-GÁBOR 1974. 11–12.; 16–17.

²⁹ JAM alapító okirat

³⁰ A makói... 1971. 27.

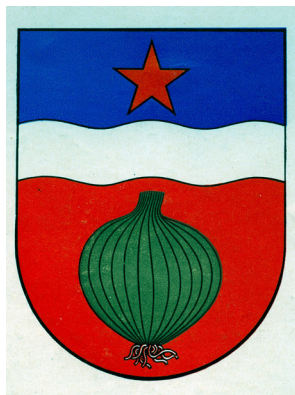
³¹ VIZI 2018. 203.

³² József Attila 1955. 1–9.

1956. október 25-én a fővárosi események hatására a középületekről leverték a vörös csillagokat, október 26-án ledöntötték a szovjet emlékművet. Október 29-én újabb tüntetés zajlott a Kossuth-szobornál. A tanács vezetése lemondott, és október 30-án megválasztották a Nemzeti Bizottságot. November 9-én szovjet tankok érkeztek a városba, ezzel véget ért a forradalom. Makó visszatért a szovjet blokkba.³³

Az erőszakos kollektivizálás, a beszolgáltatási rendszer és a kulákkorlátozás elhibázottságát jól jelezte, hogy 1957 októberéig több mint 1500 földviszáigénylési kérelmet adtak be. 1958 decemberében azonban az MSZMP városi bizottsága és a városi tanács tervet készített, hogy a gazdálkodókat és földterületüket szövetkezetekbe tömörítsék. 1960-ra gyakorlatilag befejeződött Makón a nagyüzemi mezőgazdaság kialakítása. A szocialista átszervezést követően – a város közigazgatási területén – magán tulajdonban maradt a földterület közel 10%-a.³⁴ A tagosítások következtében néhány év alatt a nagyobb termelőszövetkezetek beolvasztották a kisebbeket, és kialakult a négy nagy termelőszövetkezet: az Úttörő, a Lenin, a Kossuth és a József Attila. A mennyiségi termelés mellett – főleg az évtized második felétől – az intenzív gazdálkodásra tértek át. A búza és cukorrépa, különböző zöldségfélék és a hagyma termelése mellett állattenyésztéssel foglalkoztak. Ennek szerepe a korábbiakhoz képest megnőtt. Sertés- és szarvasmarhatelepek épültek, de a juh- és a baromfityénésztés is fontos maradt.³⁵

A makói tsz-ek többnyire jó eredményeket produkáltak, országos kitüntetések és díjakat nyertek. A József Attila Termelőszövetkezet 1953. április 7-én országos elismerő oklevelet vehetett át, de országosan ismert volt az Úttörő Tsz is. Ehhez hozzájárult, hogy korszerűsödött a növénytermesztési agrotechnológia, a legtöbb munkafolyamatot gépesítették, nagy termőképességű búzafajtákat honosítottak meg stb. A Lenin Tsz például évente 1200–1300 vagon vöröshagymát adott el.³⁶ Az Úttörő Tsz sertéskombinát, a Kossuth Tsz szakosított szarvasmarhatelep építésébe kezdett 1970–71-ben. A József Attila Tsz konyhakertészetet tartott fenn, ahol főleg Makó ellátására termeltek. A főliatelepet termálvízzel fűtötték.³⁷

A Kádár-korszak városi címere

³³ MAROSVÁRI 2019. 89–112.

³⁴ BÁLINT 1976. 8.

³⁵ FORGÓ 1976. 28–32.

³⁶ BORBÁS–KAPUSZTA–MAKRA et.al. 1970. 6–8.

³⁷ SIPOS 1989. 39.

1961. június 15-én a marosi iszapot gyógyiszappá minősítették³⁸, majd 1962-ben megnyílt a makói fürdő, még elsősorban tisztasági feladatok ellátására, hiszen a fürdőszoba szinte ismeretlen volt.³⁹ A város egészségügyi ellátását 1951 óta kórházi-rendelőintézeti egységben szervezték meg. 1970 novemberére elkészült a nagy SZTK. 1973-ban 80 orvos szolgálta a makóiakat, a kórház 435 ágygal működött. Az egészségügyi ellátás javítása érdekében a kórházban új laboratórium és nővérszálló, majd 1967-ben belgyógyászati pavilon épült.⁴⁰

A lassú változások miatt az 1960-as évek végéig szinte mozdulatlan volt a város. „Makó – a külső szemlélő is megállapíthatta – pangó, csendes, merengő város. Megyeszékhely rangját elvesztette. A presszó törzsasztalánál minden délelőtt megtelepedő öreg makóiak lemondó nosztalgiával idézik a lármás, tevékeny, sürgés-forgással teli mozgalmas múltat. Amikor József Attila itt járt iskolába, amikor még önálló színháza volt Makónak..., amikor még Juhász Gyula itt tanárkodott..., amikor a hagymások székházában négyszáz-ötszáz ember tanakodott vasárnaponként..., amikor újságok jelentek meg Makón, napilapok, kérem! Könyveket adtak ki, tudományos füzeteket!” – írta Mocsár Gábor a *Tiszatájban*.⁴¹

Többek között Mocsár Gábor cikkének hatása és valóságtartalma, valamint a helyi városi tanácsnak az a terve, hogy az „egyházi kezelésű temetők temetkezési területét városrendezési szempontból csökkenteni kívánja” azon túl, hogy felháborodást keltett, megérlelte a változás igényét.⁴² A temető védelmében Erdei Ferenc – aki a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka is volt – felemelte a szavát, több levelet is megfogalmazott és megállapította,

Május 1. Felvonulás

³⁸ MEDGYESI 1984. 5.

³⁹ KATONA 1986. 5.

⁴⁰ NAGY 1984. 4-9.

⁴¹ MOCSÁR 1966. 822.

⁴² *Határozat* 1963.

hogy „senkinek sem használ és semmi kívánatos célt nem szolgál”.⁴³ A háttérben megindult a szervezkedés és Földházi Imrét nyugdíjazták, kitüntetve a Munka Érdemrend arany fokozatával. Makón 1967. március 29-én a Makói Városi Tanács alakuló ülésén dr. Forgó István – a Járási Tanács elnöke – lett a tanácselnök.⁴⁴ Az országgyűlési képviselő pedig Erdei Ferenc, aki szerint egy fórumon a helyiek megfogalmazták az elvárásaikat is: „legyen tudatában a képviselőjelölt, hogy a következő évtizedben dől el ennek a nagy múltú városnak a sorsa: képes lesz-e korszerű kisvárossá fejlődni, vagy lesüllyed négy termelősövetkezet tanyaközpontjává”.⁴⁵ Az új gazdasági mechanizmus bevezetése szerencsésen egybeesett a makói változásokkal és jelentősen segítette a helyi tanács új vezetését.

A város jelentős lemaradásban volt a többek között a közművesítésben, a kommunális ellátásban, de a mind fontosabbá váló szociálpolitika is új követelményeket jelentett. Az új tanácsra jelentős feladatok vártak. Mielőbb meg kellett oldani például az ivóvízellátást, a csatornázást, az utak szilárd burkolattal ellátását... A követendő terveket az ötéves ciklusoknak megfelelően településfejlesztési és általános rendezési tervekben határozták meg.⁴⁶ Ezek összeállításában a helyi tanácsi szakembereken kívül részt vettek kívülállók is. Készült 1971-ben, 1977-ben és 1988-ban is megrendelték, elhagyva a korábbi túldimenzionált elképzeléseket.⁴⁷ Sok ötlet érkezett a dr. Tóth Ferenc múzeumi igazgató kezdeményezésére 1964. december 1-én megalakult Múzeumi Baráti Körből, ahol a város jövőjéért aggódó értelmiségiek találkoztak, és több alkalommal részt vettek összejövetelein a helyi egyházak vezetői. A szigorú szellemi légkör oldódott némileg, igaz, a baráti kör munkáját megfigyelték.⁴⁸

A vb arról is döntött, hogy a köztereken maradandó művészi alkotásokat helyezzenek el. Makó legyen a szobrok városa. Elhatározták, hogy „társadalmi összefogással felállítják Lenin monumentális szobrát”.⁴⁹ Ez az összefogás azonban nem jött létre, így Makón nem lett Lenin-szobor, viszont több alkotás is került a közterekre.

Az erőltetett iparosítással és a kialakuló új városképpel Makó mezővárosi jellege is megváltozott. A külterületen élők aránya drámaian csökkent, míg 1949-ben 19,3%, addig 1970-ben 7,8% volt.⁵⁰ A már említett rossz demográfiai helyzethez hozzájárult, hogy az élve-születési és halálozási arány rosszabb volt az országos átlagnál. Makó lakosságának az előregedését nem sikerült megállítania, amihez hozzájárult a munkaképes és tanultabb korosztály folyamatos elvándorlása. Míg 1949-ben a népesség 47,6%-a volt aktív kereső, addig 1980-ban 42,8%-a. Csökkent a kereső férfiak száma, és nőtt a munkába álló nők száma.⁵¹ Ez utóbbit figyelembe kellett venni a munkahelyteremtésben és a szociális juttatásokban is. A nők munkába állása miatt növelni kellett a bölcsődei férőhelyek számát. A fokozott iparosítással és a hiányzó vagy hiányos szolgáltatások megteremtésével kívántak munkaalkalmat biztosítani és megtartani

⁴³ ERDEI 1963. 33.

⁴⁴ VARGA 2012. 14.

⁴⁵ ERDEI 1971. 247.

⁴⁶ *Tájékoztató...* 1976.

⁴⁷ *Makó város* 1989. 2.

⁴⁸ FORGÓ 2002. 3.

⁴⁹ *Szobrok városa...* 1970. 45.

⁵⁰ *Népszámlálások...* 1990. 8-9.

⁵¹ *Népszámlálások...* 1990. 24-25.

a lakosságot.⁵² 1971-ben már 55-re emelkedett az ipari üzemek, illetve telephelyek száma. Az 1968-ban bevezetett új gazdaságirányítási rendszer kedvezően hatott a termelékenységre. A legjobbakat a *Kiváló üzem, vállalat* címmel tüntették ki.

1970-ben csak a lakások 13%-ában volt vezetékes ivóvíz, 9,9%-ában vízöblítéses WC, 17,6%-ában fürdőszoba. A probléma megoldására még 1967. június 30-án a tanács határozott egy vízmű társulat létrehozásáról, és szeptember 3-án megalakult az ország egyik legnagyobb Ivóvízmű Társulása. Az Alsó Tiszavidéki Vízügyigazgatóság elkészítette az egész városra kiterjedő közműves vízellátás tervét. A Csongrád Megyei Víz- és Csatornavállalat munkatársai mellett a József Attila Tsz és a Béke Vegyipari Szövetkezet külön szerelőbrigádgot állított fel a munkák gyorsítására. A szennyvízgyűjtő rendszer, ahol volt, ott nem felelt meg a minimális elvárásoknak sem, de 1973-ban már 5546 lakást ért el a csatornázás. A szennyvízcsatorna hálózat kiépítése közegészségügyi követelmény volt. Fontos esemény, hogy elkészült a szennyvíztisztító-telep és a Víztorony is. 1982-re megépült az ivóvíztározó és bővült a vízkitermelő kapacitás, 250 km csőhálózat szállította az ivóvizet a város területén.⁵³

Makón komoly gondokat okozott a lakáshiány. Ezen erőltetett lakásépítéssel kívántak változtatni, ennek következtében is vált Makó szocialista várostípussá lakótelepekkel a központjában. 1990-ben a város 11.459 lakásából 1945 és 1990 között épült fel az 50%-a, azaz 5745. Ezek 29%-a volt összkomfortos (3332).⁵⁴ A főtér rekonstrukciója során nem csak a Csipkeház, de különböző szakboltok is épültek, hiszen az 1960-as évek második felében már növekedett a vásárlókedv, már ha volt árukiálat. Az állami beruházások sokat változtattak az addigi városképen. Új lakónegyedek jöttek létre Gerizdesen, a Juhász Gyula téren, a Rákóczi és a Hunyadi utcában...

A város főtere a Rátki György tervezte Csipkeházakkal

⁵² FORGÓ 1969. 4.

⁵³ FORGÓ 1967. 2–3., MEDGYESI 1999. 5–7.

⁵⁴ *Népszámlálások...* 1990. 338–339.

1968-ban dönt a tanács a Maros-parti üdülöpark kialakításáról. Úttörőtábor, üzemi üdülők és magánnyaralók építésébe kezdtek, sőt kiemelkedett a fák közül a Vadászház is.⁵⁵ 1970-ben azonban az árvíz szinte mindent elpusztított. 1975. október 17-én jóváhagyták a Maros-parti Üdülőtelep rendezési tervét. A Maros hullámterében kiskerteket, ún. bigecseket osztottak ki. 1974 decemberétől pedig új közúti híd ível át a folyón.⁵⁶

1967-ben kezdték meg a tanítást az új Juhász Gyula Szakközépiskolában. Míg a középiskolába járók száma csökkent, a tanerőké nőtt. Az iskolák fejlesztése közben az 1970-es évek elejétől sorra zárták be a lassan elnéptelenedő tanyasi iskolákat.⁵⁷ A népesség csökkent, de pl. a felsőfokú végzettséget szerzők száma emelkedett, az 1949-ben kimutatott 1%-ról a korszak végére 5,5%-ra.⁵⁸

A civil egyesületek hiánya is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a lakosságnak viszonylag jelentős hányada vett részt a sportéletben. 1970-ben 22 egyesületben 4228 tag sportolt, és 53 szakosztály működött. A szórakozási feltételek azonban hiányosak voltak, főleg a középiskolás korosztály számára. „Köztudott, hogy Makó nem falu. Ha azonban a szórakozási lehetőségeket nézzük, akkor az az ember érzése, hogy mégis az” – fogalmaztak néhányan a tanácselnökhöz küldött levélben 1970-ben, pedig néhány évvel korábban legendás élőzenés táncesteket szerveztek a szórakozóhelyeken.⁵⁹

A kulturális élet azonban fejlődött az 1960-as évek közepétől. József Attila-heteket, kiállításokat, színházi előadásokat stb. szerveztek. A város nemzetközi kapcsolatokat létesített a KGST tagállamai és Jugoszlávia városaival, sőt Ausztriával is. Önálló kiadványok jelentek meg, és megindult a munka a városi nyomdában. 1971. május 25-én nyári művésztábor létesítettek, amely – főleg a helyi születésű Kocsis Imre vezette időszakban – európai hírűvé vált. Felépült az új könyvtár 1971-ben, ahol jelentősen növelték a könyvvállományt (közel 5000 kötettel 1973-ig). A kölcsönzés mellett kiállítások, író-olvasó találkozók és ismeretterjesztő előadások szervezésével vált a helyi kultúra egyik központjává. A Megyeház utcán állandó kiállítóterem működött.⁶⁰

Makó az 1980-as években továbbra is a térség természetes központja volt közigazgatási és szolgáltatási szempontból egyaránt. A kulturális élet fő intézményei a művelődési ház és a könyvtár mellett a múzeum volt. Ez utóbbi 1981-ben új épületet kapott, amelyet Pozsgai Imre művelődési miniszter avatott fel.⁶¹ A tanács rendeletet alkotott a Pro Urbe Makó díjról, amelyet megkapott a Szovjetunió Déli Hadseregcsoport Öthalmi Alakulata is 1984-ben. Ekkor ünnepelték a város „felszabadulásának” 40. évfordulóját, így a díj odaitélése nem volt véletlen.⁶²

1972-ben a vb az egész városra kiterjedő gázprogramot hagyott jóvá, és 1974. április 8-án a Ráday lakótelepen meggyújtották a „gázfáklyát”, amely a vezetékes gáz megjelenését szimbolizálta. Szolgáltatóház épült a Deák Ferenc utcában, majd lerakták a Maros Áruház

⁵⁵ Kiss 1969. 6-7.

⁵⁶ FORGÓ 2001. 123–124.

⁵⁷ VIDA 1973.

⁵⁸ *Népszámlálások...* 1990. 250–251.

⁵⁹ *Vélemények – lehetőségek* 1970. 23.

⁶⁰ FORGÓ 2001. 118–122.

⁶¹ *Múzeumavató* 1981.

⁶² V.F.S 1984. 3.; FORGÓ 2001. 128.

alapkövét is. Még a Népszabadság is beszámolt az 1000 vagon hagyma tárolására alkalmas raktár felépítéséről.⁶³

A hetvenes évek válságával szembesülve az MSZMP feladta az életszínvonal folyamatos emelésének a célját, és a piacgazdálkodás felé mutató reformok bevezetését határozta el. Engedélyezték a kisvállalkozásokat, és Makó üzemeiben is létrejöttek a gazdasági munkaközösségek.

A rendszerváltozás előtti évtizedben Makón a szocialista iparosítás következtében több nagyvállalat és országos hírű termelőszövetkezet működött, de ezek felvevő piaca döntően a KGST volt. Jelentősen nőtt a szolgáltatásban dolgozók aránya is. A villamosenergia-hálózatba a háztartások 97% volt bekapcsolva, a fogyasztás 1975–80 között megduplázódott, a legtöbb lakoshoz elért a vezetékes ivóvíz és 1600 háztartásban volt vezetékes gáz.⁶⁴ A látványos eredmények ellenére ezekben az években már nemcsak a szakemberek látták a gazdasági válságot és azok társadalmi hatásait. A legsúlyosabb problémákat az elvándorlást, a születésszám csökkenést és az elöregedést – ezek országos trendek voltak – Makón sem sikerült megállítani.

A rendszerváltás idején Makót már Sarró Ferenc tanácselnök irányította, akit 1984-ben választottak meg. Őt dr. Sánta Sándor a rendszerváltás korának első polgármestere váltotta.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

1930. évi népszámlálás 1. Budapest. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.

A magyar népköztársaság minisztertanácsának 4.343/1949 (259) M. T. számú rendelete. Magyar Közlöny 259. sz. 211-214.

A makói József Attila Gimnázium jubileumi évkönyve. Szerk.: Ollexik Viktor. Makó, József Attila Gimnázium.

A szakszervezetek követelik, hogy törvénnyel biztosítsák a kisparaszti magántulajdon védelmét (1947). *Makói Népiújság* 3. évf. 273. sz. 1-2.

BÁLINT JÁNOS (1976): *A termelőszövetkezeti mozgalom története Makón.* Kézirat. JAM Adattár 1111.85.

BÁLINT LÁSZLÓ (2006): *1956 a forradalom Makón.* Szeged, Móra Ferenc Múzeum.

BORBÁS JÓZSEF – KAPUSZTA JÁNOS – MAKRA ISTVÁN et.al. (1970): *A mi gazdaságunk.* Makó. Lenin Tsz.

ERDEI FERENC (1963): Erdei Ferenc levele Földházi Imréhez. In Varga Gyula (szerk.): *Atyafiságos üdvözzettel: Erdei Ferenc.* Makó, Erdei Ferenc Társaság.

ERDEI FERENC (1971): *Város és vidéke.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

FORGÓ GÉZA (2003): Dr. uray Uray Vilmos, egy tehetséges orvos sorsa. In Zombori István (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok 6.* Szeged, Móra Ferenc Múzeum. 109–126.

⁶³ FORGÓ 2001. 120–123.

⁶⁴ FORGÓ 2001. 129.

- FORGÓ GÉZA (2019): Oláh József emlékei Csókásról. In Forgó Géza (szerk.): *Emlékek a csókási tanyavilágból*. Makó, Csókásiak Baráti Köre.
- FORGÓ ISTVÁN (1967): *Alapvető intézkedések tervezete Makó város vízellátásának megoldására*. Kézirat. JAM Adattár 2558.2009.
- FORGÓ ISTVÁN (1969): *Makó város 25 éves fejlődésének fő kérdései*. Makó, Makó Városi Tanács.
- FORGÓ ISTVÁN (1976): *Tagosítás Makón*. Makó, Városi Tanács.
- FORGÓ ISTVÁN (1981): *Makó város történeti kronológiája a kezdetektől 1983-ig*. Makó, Magyar Millenniumi Kormánybiztosi hivatal.
- Forgó István (2002): Volt egyszer egy múzeumi baráti kör. Makó, Erdei Ferenc Társaság.
- HALÁSZ PÉTER – TÓTHNÉ LOÓS GYÖNGYI (1978): *Egy termelőszoövetkezet harminc éve*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- HALMÁGYI PÁL (1994): A Makóra telepített nagyipar nehézségei. In Halmágyi Pál (szerk.): *Makó. Áttekintés a város múltjáról, vázlat jelenéről és jövőjének kilátásairól*. Makó. 57–58.
- Határozat* (1963). Makó Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 72/1963. számú határozata. MNL CSML Makó
- JAM alapító okirat (1950). József Attila Múzeum irattára.
- József Attila nyomában* (1954). Fényszóró 2. évf. 5. sz. 1–9.
- KATONA SÁNDOR (1986): A makói fürdő létrehozása. *Csongrád Megyei Hírlap* 43. évf. 29. sz.
- KISS MIHÁLY (1969): *Makó gyógyvize és fürdővárossá nyilvánítása*. Kézirat. JAM Adattár 2557.2009.
- Makó általános rendezési terv* (1977). Makó, Szegedi Tervező Vállalat. JAM Adattár 779.82.
- Makó részletes eredményei (1947). *Makói Népiújság* 3. évf. 197. sz.
- Makó város Általános Rendezési Terv felülvizsgálat programja* (1989). Szeged. Délmagyarországi Tervező Vállalat.
- MAROSVÁRI ATTILA: A makói református egyház a „keskeny úton” 1945–1956. In Forgó Géza (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház makói gyülekezeteinek történetéből*. Makó, Szirbik Miklós Egyesület. 79–97.
- MEDGYESI KONSTANTIN (2000): Mindszenty bíboros és a Marosmenti Mária-napok. In Zombori István (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok 3.* Szeged, Móra Ferenc Múzeum. 289–332.
- MEDGYESI PÁL (1984): Értékes természeti kincsünk: a marosi gyógyiszap. *Csongrád Megyei Hírlap* 41. évf. 210. sz.
- MEDGYESI PÁL (1999): Bemutatkozik a Makó-térségi Víziközmű Kft. *Vízű Panoráma* 8. évf. 1. sz.
- MOCsÁR GÁBOR (1966): Városok az Alföldön III. *Tiszatáj* 20. évf. 10. sz. 818–825.
- Múzeumavató* (1981). JAM Adattár 2061.99.

NAGY EGYED (1981): *A makói kórház története*. Kézirat. JAM Adattár 1035.84.

Népszámlálások... https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalások/
Hozzáférés 2022. március 25.

PÓSA LAJOS (1981): A kertészváros iparosodása. In Korom Mihály (szerk.): *Makó az első felszabadult magyar város*. Makó, Makó Városi Tanács. 159–220.

RUSZOLY JÓZSEF (1994): Nemzeti bizottságok és önkormányzatok. Csanád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék intézménytörténetéhez (1944. szeptember – 1945. május). In Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből 21*. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár. 117–184.

S. Bálint György önéletrajz (1954). JAM T.D. 95.46.1.

SIPOS ISTVÁN (1989): *Negyven év krónikája. 1949–1989*. Makó, József Attila Termelőszövetkezet.

SZENTPÉTERI IMRE (1981): A közigazgatás a szocialista átalakulás útján. In Korom Mihály (szerk.): *Makó az első felszabadult magyar város. A szocializmus alapjai lerakásának történetéhez*. Makó, Makó Városi Tanács.

Szobrok városa lesz Makó (1970): In Förgeteg Szilveszter (szerk.): *Makó 1967–1970*. Makó, Makó Városi Tanács.

Tájékoztató Makó város V. ötéves településfejlesztési alap tervéről (1976). Makó, Városi Tanács. JAM Adattár 781.82.

TAMASI MIHÁLY (1969): Makó felszabadulása. Harc a népi demokratikus fejlődésért. In Tamasi Mihály (szerk.): *Makó az első felszabadult város*. Makó, Makó Városi Tanács. 244–276.

TAMASI MIHÁLY (2006): *A változó agrárvilág fél évszázada*. Szeged, Bába Kiadó.

V.F.S.: Felszabadulási ünnepség Makón. *Csongrád Megyei Hírlap* 41. évf. 227. sz.

VÁGVÖLGYI ANDRÁS – GÁBOR KÁLMÁN (1974): *A kisvárosi fejlődés sajátos útja*. Makó. Makó Városi Tanács.

VARGA GYULA (2012): Erdei Ferenc makói küzdelmei a református ótemetőért 1962–1971. In Varga Gyula (szerk.): *Atyafiságos üdvözlettel: Erdei Ferenc*. Makó, Erdei Ferenc Társaság. 5–23.

Vélemények – lehetőségek (1970). In Förgeteg Szilveszter (szerk.): *Makó 1967–1970*. Makó, Makó Városi Tanács.

VIDA ZOLTÁN (1973): *Makó iskolatörténete a város felszabadulásától az államosításig*. Makó, Városi Tanács.

VIZI DÁVID MÁTÉ (2018): Felszabadulási (szovjet) emlékmű. In Urbancsok Zsolt (szerk.): *Makó szobrai*. Makó. Szirbik Miklós Egyesület. 202–204.

ZEITLER ÁDÁM (2013): *Kuláksorsok Makón*. Kézirat. JAM Adattár 2789.2013.